

Araştırma Makalesi / Research Paper

Doğu İmgesine Eleştirel Bir Bakış: Ali Canip Yöntem'in "Şark'ın Ufukları" Şiiri

Halil Fatih ALAGÖZ*

Öz

Ali Canip Yöntem, toplumsal meseleleri sosyal sorumluluk duygusu ile "Şark'ın Ufukları" şiirine taşıırken içinde bulunduğu sosyal hayata karşı eleştirel bir tavır takınır. Şiir, toplum ilişkisine Doğu'nun önem verdiği hususiyetler üzerinden yaklaşır ve sosyal yaşama sinen yozlaşmayı, yabancılaşmayı şiirden hareketle göstermeye çalışır. Şiirin tamamında dikkat çeken karamsar hava, Ali Canip Yöntem'in topluma bakış açısını ve içtimai yaşamın üzerine kurulduğu dönemi göstermesi bakımından önemlidir. Şairin metinde irdelediği görünüm, dönemin sosyokültürel panoraması ile koşutluk gösterir. Ali Canip Yöntem, yıllardır süregelen bir tutukluğu ve Batı hegemonyasını sezdirir nitelikteki ifadeleriyle içinde bulunduğu ortamdaki baskın düşünce yapısına odaklanır. Bu durumun nedenlerini özellikle Batı'da arayan diğer çoğu şairin aksine Ali Canip Yöntem, Doğu toplumlarının neler yapabileceğini sorgular. Şair, karanlığın vahim nüfuzunu benliğinde hisseden Şark'ın değer yitimine ve çağ dışı eğilimlerine atıfta bulunduktan sonra toplumu keskin bir başkaldırıya davet eder ve kitlesel ilerleyişin önündeki batıl düşünceleri bertaraf etme çağrısında bulunur. Bir ferdi olduğu toplumun geri kalmışlığına kayıtsız kalamayan Ali Canip Yöntem'in "Şark'ın Ufukları" şiiri, sosyal hayata ayna tutan niteliğiyle bir sosyal eleştiri metni olarak okunabilir. Şiirin birincil hareket noktası, Osmanlı ve Türk dünyasının içine düştüğü buhran ve şairin bu durum karşısında yaşadığı karamsarlıktır. Ali Canip Yöntem,

Geliş Tarihi/Date Applied: 07.09.2023

Kabul Tarihi/Date Accepted: 01.11.2023

Makalenin Künyesi: Alagöz, H. F. (2024). Doğu imgesine eleştirel bir bakış: Ali Canip Yöntem'in "Şark'ın ufukları" şiiri. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 57, 125-138.
<https://doi.org/10.24155/tdk.2024.234>

Dr., Milli Eğitim Bakanlığı, Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni, h1fthlhz@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-8168-670X>

içinde yaşadığı toplumun tahlilini yaparken diğer taraftan bu durumu değiştirmenin ve çağdaş dünyada tutunabilmenin haritasını çizer.

Anahtar Kelimeler: Ali Canip Yöntem, Şark'ın Ufukları, toplum eleştirisi, sosyal yaşam, uyanış

A Critical Look at the Image of the East:

Ali Canip Yöntem's Poem "Horizons of the Orient"

Abstract

Ali Canip Yöntem takes a critical attitude towards the social life in which he lives while carrying social issues to his poem "Horizons of the Orient" with a sense of social responsibility. The poem approaches social relations through the characteristics that the East attaches importance to, and tries to show the corruption and alienation that permeates social life through poetry. The pessimistic atmosphere that draws attention throughout the poem is important in that it shows Ali Canip Yöntem's perspective on society and the period on which social life was founded. The views that the poet analyses in the text are parallel to the socio-cultural panorama of the period. Ali Canip Yöntem focuses on the dominant mindset in his environment with his expressions that suggest a long-standing inhibition and Western hegemony. Unlike most other poets who look for the causes of this situation in the West, Ali Canip Yöntem questions what Eastern societies can do. After referring to the loss of values and outdated tendencies of the Orient, which feels the grave influence of darkness in itself, the poet invites the society to a sharp revolt and calls for the elimination of superstitious thoughts that stand in the way of mass progress. Ali Canip Yöntem could not remain indifferent to the backwardness of the society of which he is a member. His poem "Horizons of the Orient" can be read as a text of social criticism with, which holds a mirror to social life. The primary starting point of the poem is the crisis that the Ottoman and Turkish world fell into and the pessimism that the poet experienced in the face of this situation. While analyzing the society he lives in, Ali Canip Yöntem also draws the map of changing this situation and being able to hold on in the contemporary world.

Keywords: Ali Canip Yöntem, Horizons of the Orient, social criticism, social life, awakening

Tanzimat'tan itibaren toplumsal eleştiriyi konu edinen şiiirler, genellikle yönetici sınıfın ya da üst zümrenin içinde bulunduğu yozlaşmayı, halkın menfaatinden ziyade kendi çıkarını gözeten zihniyeti eleştirmeye odaklanır. Bu doğrultuda yazılan metinlerde Doğu-Batı düalizminde yaşayan Türk toplumunun trajik görüntüleri karakter düzleminde somutlaştırılırken genel olarak Batı ve onun dayatma argümanlarına yönelik kritikler dikkat çeker. Ancak bazı yazar ve şairlerin sorunu salt Batı'nın dayatma kültür argümanlarını pazarlama yönüyle değerlendirmedeği, toplumun ya da saray

ve çevresinin tutumlarındaki yanlışlara, yanlışlara odaklanarak eleştirel bir tavır takındığını da ifade etmek gerekir.

Namık Kemal ve Ziya Paşa gibi dönemin önemli fikir adamları ve aynı zamanda edebî kalemleri, şiirin halktan ve sosyal meselelerden kopuk içeriğine yeni bir istikamet çizerek şiiri halkla bütünleştirirler. Bürokratik işleyişin tıkandığı noktaları, halkın görmezden gelinmesini, çıkar ilişkilerinin toplumsal duyarlılığı zedelediğini imleyen bu isimler, şiirin topluma ulaşmasında önemli rol oynar ve şiir-toplum ilişkisini yansıtan örnekler verirler. Servet-i Fünûn'un içe kapanık ve bireysel temalara yoğunlaşan imgesel şiirinden ve bu yaklaşımı devam ettiren Fecr-i Âti'den sonra millî meseleleri, Kurtuluş Savaşı'nı, toplumu önceleyen millî edebiyat, toplumsal hususiyetleri ön plana çıkarır. Bu dönemlerin önemli temsilcilerinden olan Ali Canip Yöntem (1887-1967), fikir düzleminde millî edebiyatı destekleyen yazılarının yanında şiirlerinde de içtimai yaşama ve millî bilince önem verir (Korkmaz vd., 2011, s. 222). Onun millî edebiyat döneminden itibaren şiiri halkla bütünleştirmeye çalışması ve millî bir bilinç oluşturma gayesi, gerek düzyazılarından gerekse şiirlerinden açıkça anlaşılmaktadır. Bu bilinci Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında da taşıyan Ali Canip Yöntem, 1918 yılında neşrettiği "Şark'ın Ufukları" şiirinde içe kapanmış, benliğini yitirme aşamasına gelmiş topluma bir uyanış çağrısında bulunur.

Şark'ın Ufukları

Daldım gözünde vehm uyuyan, susmuş ufkuna;

Ey Şark, kanmadın mı asırlarca uykuna?

Hâlâ huşua, kubbeler en hisli bir penah,

Hâlâ minarelerde tevekkül denen bir ah.

Hâlâ saçaklarında güler baykuş evlerin,

Hâlâ köpek eninleri serper sokakta kin.

Hâlâ hurafeler yaşatır her çürük kafes;

Hâlâ beşik gıcirtısı, hâlâ o tozlu ses...

Yükselmeyen tazarru'un ey Şark bitmiyor;

"Hayye âlel felâh"ı gökler işitmiyor.

Sönsün fezalarında sükûn işleyen seher

Dönsün zeminlerinde de işyana secdeler...

Diz çökmesin sağır göğe öksüz duaların!

Yaksın bütün ufukları artık belaların.

Her zulmü, kahrı boğmaya bir parça kan yeter;

Ey Şark uyan, yeter yeter artık, uyan, yeter! (Yöntem, 1918, s. 5)

Ali Canip Yöntem'in şiirle eleştirmek istediği hususları, dönem şairleri farklı biçim ve yaklaşımlarla ortaya koymak ister. Ziya Gökalp ve Mehmet Emin Yurdakul gibi önemli şairler toplumun içinde bulunduğu karmaşayı dil özelinde çözmek için giriştikleri mücadelede, öz Türkçeyi hâkim kılmayı ve Arapça-Farsça tamlamalardan arındırmayı amaçlarken Mehmet Akif gibi İslamcılığın rehberi addedilen şairler toplumsal şartların iyileştirilmesinde ve ilerlemede dinî argümanları ön plana çıkarmaya çalışırlar. Aynı dönemde bireyin iç dünyasını anlatan şiirler yazmaya devam eden şairler ise, toplumdan ziyade kişinin kendisini ve duygusal derinliğini irdeleyen içe dönük metinler kaleme alırlar.

Çalışma, "Şark'ın Ufukları" şiirinden hareketle Ali Canip Yöntem'in şiire bakış açısı ve topluma yaklaşımını işaret etmeyi, satır aralarında dönemin Doğu algısını irdelemeyi amaçlamaktadır. Bu doğrultuda şairin başlangıçta toplumsal yaşamın manzarasını resmettiği, sonrasında ise bu karamsar manzaradan kurtulmak için toplumu bir isyana davet ettiği görülmektedir.

Dilden Temaya

Şiir türü yapısal ve tematik olarak bütünsel bağlamıyla değerlendirildiğinde şairin vermek istediği mesajlara ulaşmak daha kolay olur. Anlam derinliğini sağlayan kelimelerin ses değeri ve dizilimi, şairin sanatçı kişiliğini yansıtmada da önemli bir rol oynar. Ali Canip Yöntem'in "Şark'ın Ufukları" şiirinde dilin kullanım biçimi, şairin vermek istediği duyguyu yansıtır niteliktedir. Aruzu sade Türkçe ile kullanmaya özen gösteren Yöntem, nazım şekillerinin katı kurallarına bağlı kalmaktan da kaçınır. Şiir yazdığı dönemde millî edebiyatın öz Türkçeye yönelme girişimini destekleyici yönüyle şiirlerinde Arapça ve Farsça kelimeleri azaltma yoluna gider.

Ali Canip Yöntem'in çalışmaya konu edilen şiiri incelendiğinde, kelimelerin fonetik yapısı ve asonans-aliterasyon değerleri ile temayı bütünlendirdiği ifade edilebilir. "Kahr", "zulüm", "uyku", "sağır gök", "bela" gibi olumsuz duygu/düşünceleri çağrıştıran kelimelerin şiirin tematik kurgusunu ve şiir öznesinin içinde bulunduğu buhranı işaret ettiği su götürmez. Şair, az sözle çok his ve düşünce aktarma çabasıyla hareket ederken çoğu

zaman seçici davranır ve şiirdeki bir kelimeyi yerleştirmek için uzun bir zaman bekleyebilir. Ali Canip Yöntem'in şiirinde de kelimelerin özenle seçilme ve böylelikle okuyucuyu metnin atmosferine dâhil etme çabası kendini açıkça gösterir. Yöntem, şiirin kaleme alındığı yıllarda toplumu etkisi altına alan yönelimleri ve toplumun duygu/düşünce dünyasında önemli bir etkisi olan kavramları sorgulamak için şiirin dilini aracı kılar ve eleştirel bir metin ortaya koyar.

Ufuklardaki Vahamet

Türk edebiyatında Batı sembolistlerinin ağırlığını koruduğu bir dönemde “aruzla ve sade bir Türkçe ile güzel şiir yazılabileceğini ispat etmeye çalışan Ali Canip Yöntem,” (Kaplan, 2015, s. 195) millî edebiyat ruhuna koşturarak şekildeki değişimi içeriğe taşımayı amaçlar. Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasi koşulları nedeniyle yaşanan bunalımda aydınların toplumsal meselelere uzak kalması mümkün değildir. Ali Canip Yöntem gibi dönem aydınlarının çoğunda ekonomik, siyasi ve kültürel karmaşanın yarattığı travma ve toplumsal geri kalmışlığın getirdiği karamsarlık hâli dikkat çeker. Karamsarlığı tetikleyen koşullar, sadece aydının kendi ruhuna sirayet eden bir umutsuzluk ya da karamsarlık olarak okunamaz.

Ali Canip Yöntem, 1920'li yıllardan sonra edebiyat tarihi üzerine çalışmalarıyla ön plana çıkar ve şiirle ilişkisini bu minvalde yürütür (Sazyek, 1991, s. 273). Şair, edebiyat ve tarih ilişkisinde bizzat tanığı olduğu yıllar üzerine derinleştikçe içtimai geri kalmışlığın ve değerlerden kopuşun hüznünü derinden hisseder. Ali Canip Yöntem'in “Şark'ın Ufukları” şiiri üzerinden Doğu toplumları genelinde değinmek istediği asıl husus, Türk toplumunun üstünden atamadığı atalettir. Her geçen gün karanlığa gömülen ve bu durumdan kurtulmak için hiçbir mücadele girişiminde bulunmayan toplum, her anlamda bir yok oluşun eşiğindedir. Şair, Doğu toplumlarının neredeyse her anlamda geri kalmışlığına, içe kapanıklığına ve ataletine sitem eder. “Şark'ın Ufukları” bu düşüncelerin şiirsel ifade biçimidir. Nitekim şiirin ilk dizeleri, bu hüznü ve şairin Şark'ın ifadesiyle vahim durumuna göndermede bulunur:

Daldım gözünde vehm uyuyan, susmuş ufkuna;

Ey Şark, kanmadın mı asırlarca uykuna?

İlk ifadeden anlaşılacağı üzere, Doğu'nun suskun ufuklarına bakan Ali Canip Yöntem'in hüznü bir dalgınlık içinde olduğu an, bu şiirin ilham noktasıdır. On sekizinci yüzyıldan bu yana süren baskı ve maddi-manevi sindirme politikasıyla Batı'nın tahakkümü altında yaşayan toplumda gözle görülür bir öğrenilmiş çaresizlik vardır. Siyasi ve ekonomik tahakküm ileri aşamada kültür alanlarına sirayet ettiğinde, toplumun kendi istikametini

tayin etme yetisi körelir. Burada ortaya çıkan tabloda, edilgin bir duruş ve çaresiz bekleyiş toplumun en belirgin niteliğidir. Tanzimat döneminden itibaren haşır neşir olunan Batı şaşaaası ile gözleri kamaşan toplum, öngörü kabiliyetini yitirmek üzere olduğundan ufuktaki vahim tabloyu göremez.

Toplumsal yaşamı yönlendirmede rol üslenen aydınların çabaları, onların toplum ile ilgili sorumluluk bilincini gösterir. Bu sorumluluk duygusuyla hareket eden önemli aydınlarımızdan Cemil Meriç'in yakın tarihte yazdığı sosyolojik eleştiri metinleri, Yöntem'in 1918'de kaleme aldığı şiirine nitelikli yorum getirmeyi kolaylaştırır. Cemil Meriç (2017), Batı'nın medeniyet algısını ve Doğu'daki tekâmülünü irdelerken gözleri kamaşan topluma yakın tarihte dahi bir kılavuz çizme çabasındadır. Cemil Meriç'in sömürülmeye karşı koymak için ortaya koyduğu tepki, Ali Canip Yöntem'in 1918 yılında "Şark'ın Ufukları" şiiri ile şikâyet ettiği hususlara yıllar sonra verilmiş bir tepki niteliğindedir: "Avrupa hastadır. Maddeci medeniyet önce Tanrı'yı öldürdü, sonra insanı" (2017, s. 121). Meriç'in tespiti, gününün ötesinde modernizmin temellerinin atıldığı dönemi kapsayacak şekilde geriye dayandırılabilir. Zira Avrupa'nın Tanrı'yı ve sonrasında insanı geri planda bırakma çabası on dokuzuncu yüzyılın başlarına kadar dayandırılabilir. Bu durumda Doğu'nun Tanrı'yı ve insanı yok sayan hasta bir medeniyetin hegemonyasından kurtulması bir zarurettir. Bunun bilincinde olan Ali Canip Yöntem, 1918'de "Şark'ın Ufukları" şiiriyle özden ve kolektif bilinçaltından beslenerek hastalıklı kültür deryasından kurtulmanın yolunu gösterme gayreti içindedir.

Toplum ya da onun özelinde kişi, kendisine biçilen role ve yaşam biçimine uygun bir yaşam ortaya koymalıdır. Bu çerçevede Batı'nın Doğu'ya biçtiği rol ise tamamıyla susturulmuş, geri bırakılmış, müdrikesi felç edilmiş bir yaşamın nesnesi olmaktır. Ali Canip, bu durumun farkında olan bir aydın olarak derin bir teessürün etkisiyle dalıp gitmektedir. Şark'ın asırlardır süren uykudan uyanması için çözüm arayışında olduğunu sezdirenen Ali Canip Yöntem, çaresizlik içinde nedensel bir yaklaşımla sorularına cevap arar.

Ali Canip Yöntem'in yaklaşımı ve toplumsal eleştiri argümanları bir anlamda oryantalizme yönelik eleştirilerdir. Edward Said (1989), oryantalizmi bir kültürel tahakküm konusu olarak ele alma amacında olduğunu belirttiği kitabında, Batı'nın Doğu literatürünü kendi nazarından inşa etme çabalarını tarihsel ve sosyolojik bir düzlemde irdeler. Said'in ortaya koyduğu tespitler ve tarihsel veriler, oryantalist bakış açısının Doğu toplumlarındaki karşılığını göstermek bakımından önemlidir. Batı, Doğu üzerinde hegemonya kurabilmek için geliştirdiği oryantalist bakış açısı ile küçümseyici tavrını sürdürerek baskın bir yapay kültür oluşturur. Bu yaklaşım, Doğu toplumlarının nihayetinde kendisine biçilen rolü benimsemesine ve

içe kapanmasına neden olur. Ali Canip'in şiirdeki tutumuna göre Batı'nın oryantalist yaklaşımı karşılığını bulmuş durumdadır. 1918 yılında yazılan şiirdeki vahamet algısı, baskın otoriteye boyun eğme durumu bunun bir göstergesidir. Millî bilincin güç kazandığı ve bilimsel atılımların desteklendiği bu yıllarda, bütün şartlar Osmanlı İmparatorluğu'nun aleyhinedir. Bu vahim tablo karşısında yeis içinde olan Ali Canip, toplumsal gelişimi ve dönüşümün önce savaş alanında, sonrasında ise kültür alanında tersine çevrilmesi gerektiğinin farkındadır.

Hâlâ huşua, kubbeler en hisli bir penah,

Hâlâ minarelerde tevekkül denen bir ah.

Ali Canip Yöntem, vahim bir tablo çizdikten sonra eleştirel tavrını sürdürmeye devam eder. Toplumun içe kapanışıyla kendini gösteren tevekkülün yanlış anlaşıldığını belirtir. Toplumun tevekkül olarak adlandırdığı şey, hiçbir istençli eylem ortaya koymadan itaat etmektir. Tevekkül için öncelikle bir mücadele ve girişimde bulunmak gerekir ancak toplumda hiçbir eylem ya da girişimde bulunmadan sadece tevekküle sığınma güdüsü yerleşmiştir. Şair, bu durumun yanlış olduğunun farkında olmasına rağmen bunu insanlara anlatamamanın sancılarını hissetmektedir. Bir anlamda anlaşılammış olmaktan şikâyet eden Ali Canip, münzevi bir bekleyişin içindedir. Şair, Batı'nın biçtiği rolün dışına çıkmak için önce toplumun istekli olması gerektiğini sezdirir. Dış etmenlerin toplumsal paradigmaların içini oyduğunun farkında olan şair, uzun süren içe kapanıklıktan kurtulmak için yine toplumun kendi aktif hareket kabiliyetiyle eyleme geçmesi gerektiğine inanmaktadır.

Hâlâ hurafeler yaşatır her çürük kafes;

Hâlâ beşik gıcirtısı, hâlâ o tozlu ses...

Şair, Doğu'nun içinde bulunduğu olumsuz ruh hâlini ve prangalara mahkûm edilen düşününü eleştirirken "hâlâ" ifadesi ile yozlaşmanın ve yabancılaşmanın örneklerini çoğaltır. Bu kelime eskiden bu yana süregelen eylem/edimleri imlemek için kullanılır. Ali Canip Yöntem, artık bu köhneleşmiş düşüncelerin ya da düşüncesizliğin sürüp gitmesini kabulleneemediğini hissettiren aslında isyan hâlinde olduğunu gösterir. Ali Canip Yöntem bu kelimeyi sıkça vurgulayarak derin bezginliği, ataleti, bağınazca düşünceleri imlemeye çalışır. Hurafeler, batıl inançlar toplumu esir almış durumdadır ve sağlıklı düşüncelerin önünde set kurmuştur. Ali Canip Yöntem'in bu durumu izah etmek için kullandığı kelimeler, anlam bakımından olduğu kadar fonetik olarak da olumsuz hisler uyandırır. "Çürük kafes", "gıcirtı", "tozlu ses" gibi tamlamalar gerek anlam gerekse ses değerleri ile okuyucunun zihninde olumsuz çağrışımları pekiştirmektedir.

Evlerin kültürü üreten ve nesillere aktaran mahiyetinin yerini alan hurafeler; sükûnet nedeniyle yıpranmış, üzeri tozlanmış sesler; küçük işaretleri batıl inançlarla yorumlayan insanlar "hâlâ" karanlıkta yaşamaktadır. Ali Canip Yöntem'in bu şiiri, geniş perspektifiyle okunması gereken çözümleyici bir metindir. Şair, "Şark'ın Ufukları" aracılığıyla hem Batı'nın bakış açısını hem de Doğu'nun dünyayı algılayış biçimini ortaya koyar. Burada toplumsal yaşamı etkileyen bütün faktörlerin etkisini yansıtan Yöntem, şiirini sağlam bir zemin üzerinde inşa eder. Dinî kavramları, yine toplumun onları algılayış biçimlerine göre vermek için kullandığı birkaç kelime, onun mesajlarını açıkça gösterir. Ali Canip Yöntem, bezgin bir sessizlikle hiçbir şey yapmadan tevekküle sığınan insanlarla hurafelerden, batıl inançlardan medet umanları kullandığı vurucu ifadelerle şiire taşır.

Yükselmeyen tazarruun ey Şark bitmiyor;

"Hayye âlel felâh"ını gökler işitmiyor.

Şark'ın yüzyıllardır tazarrudan, yalvarmaktan medet umduğunu ama kendi kaderini değiştirmek için iradi bir çaba ortaya koymadığını vurgulayan şair, eleştirel tavrını sürdürür. İslâm dininin düşünmeyi ve çalışmayı öncelediği gerçeğini unutan toplumun medet çağrısı karşılığını bulmayacaktır.

Ali Canip Yöntem öncelikle üstüne düşenin yapılması gerektiğini, düşüncenin işe koşulmasını, sonrasında bu çağrılarının karşılığını bulacağını ifade etmektedir. Sinik bir tavırla süregiden yaşamın akışını değiştirmek için etkin mücadelenin, kendi iradesini ortaya koymanın gerekliliğine inanmaktadır ve bunu vurgulamaktadır. Bu irade ortaya konulmadıkça, tazarru ve yakarışın anlamsız olduğunu işaret etmektedir.

Çağrı ve İsyan

Sanat eserinin niteliğini pekiştiren hususlardan biri de ortaya çıktığı toplumdaki içtimai havayı sezdirmesidir. Çünkü "insan tarafından meydana getirilen her eser, ortaya çıktığı zaman dilimine ait özelliklerden yararlanır ve dönemini farklı bakımlardan temsil eder" (Aktaş, 2009, s. 29). "Şark'ın Ufukları" şiirinde de belirgin bir şekilde göze çarpan isyan hâli, aslında toplumun genelinde karşılığını bulur. Ancak Ali Canip Yöntem'in söz konusu isyan durumunu ele alış biçimi farklılık gösterir. Şairde, isyan duygusunun toplumdaki dinî boyuta evrilmesi onun içinde bulunduğu çıkmazla ilgilidir. Ali Canip Yöntem, Şark imgesinin karamsarlık ve hazin durumunu çizerken durumu çeşitli boyutlarıyla ele alır. Oryantalizmin Doğu'ya yüklediği misyon, Doğu'nun düşünsel olarak konumlandığı nokta ve itaat etmek üzerine şekillendirdiği yaşam tarzı, Ali Canip Yöntem'i düşünsel/duygusal bağlamda rahatsız eder. Burada şairin toplumdaki aksaklık-

lardan ve pasif durumundan hareketle ruh hâlindeki değişime odaklanmak gerekir.

Ali Canip Yöntem, dizelerden de anlaşılacağı üzere toplumun içinde bulunduğu atalet ve sindirilme durumuna başkaldırır. Topluma yön göstermek gibi sorumlulukları olan aydınlar “sorumluluklarını üstlenerek kendi oluşunu gerçekleştirebileceği gibi sorumlulukların ağır yükünden kendini kandırarak da kaçabilir” (Deveci, 2008, s. 78). Ali Canip Yöntem, kaçmak yerine halkın içinde bulunduğu bu karanlığa ışık tutma sorumluluğunu üstlenir.

Sönsün fezalarında sükûn işleyen seher

Dönsün zeminlerinde de isyana secdeler...

Şairin inanç boyutunda bir başkaldırıcıyı işaret eden yukarıdaki dizeleri çok yönlü okunabilir. Bir tarafta içtimai bunalımın sebep olduğu ümitsizlik hissi ile beliren başkaldırıcı, diğer tarafta ise bu bunalıma tepkisiz kalamayan şairin benliğinde uyanan isyan duygusu, şiirdeki uyanış çağrısıyla bağdaştırılabilir. Şairin bu hislere kapılmasındaki en büyük faktör, bir üyesi olduğu Doğu toplumunun benliğindeki hissizliktir. Karar verme yetileri körelmiş, zamanında tarihe yön veren bilimsel uğraşlarından koparak batıl inanç ve hurafelerin gölgesinde hayatını idame ettiren topluma ulaşamayan bir aydının çaresizlik duygusuyla ortaya çıkan bir isyan duygusudur bu.

İsyana sebep olan itaatsiz tavır psikososyal çerçeveden değerlendirildiğinde, şairin kendisini ve toplumu kuşatan baskılayıcı güçlerden koparak bağımsızlığını kazanma çabası olarak okunabilir. Erich Fromm *İtaatsizlik Üzerine* adlı kitabında tüm itaatsizliklerin bir erdem, her itaat de bir ahlaksızlık olmadığını vurgulayarak insanın itaat etme ve özgürleşme güdülerini tarihsel kökeniyle irdelerken insanlık tarihinin dahi başkaldırıcı ve itaat etmeyi reddetmek ile başladığını ifade eder (2015, s. 9-13). İnsanın birey olma çabalarını özgürleşme edimi ile örtüştüren Fromm’un görüşleri, Ali Canip Yöntem’in şiirdeki yaklaşımıyla bağdaştırılabilir. Yöntem, toplumun Tanrı inancı konusunda kendi iradesini yok saydığını şiir boyunca ifade etmeye çalışır. Şairin buradaki yaklaşımı Tanrı’yı ve dinî değerleri tamamiyle yok saymak değildir; o, inancın sorgulamaya ve düşünmeye dayalı temellerini gözetmeden iradi bir yabancılaşmanın karşısındadır. Bu yabancılaşmaya toplumun karşı tepki vermediğini gördükçe düşünsel/duygusal anlamda bir isyan geliştiren Ali Canip Yöntem, aynı tavrını sonraki dizelerde de sürdürür.

Diz çökmesin sağır göğe öksüz duaların!

Yaksın bütün ufukları artık belaların.

Hiçbir etkin çabada bulunmadan yakarışa bağlı ibadet biçimini eleştirme durumuna atıfta bulunan Ali Canip Yöntem'in isyanı, toplumdan ilahi boyuta evrilir. Kendini çıkmazda hissedenden şair, bulunduğu konumda tutunabilmek ve toplumla uzlaşabilmek için suçladığı tarafı değiştirir. Şiirin önceki dizelerinde topluma yüklenen Ali Canip Yöntem, bu dizelerde göğün nezdinde yaratıcının tepkisizliğine, halkın dualarının öksüzlüğüne üzüldüğünü sezdirir. Bu hüznün ve biçareliğin karşısında bir isyan ateşi yakma çağrısında bulunur. Doğu'nun itaat eden, suskun ve bezgin insanını, gözlediği ufukları yakması konusunda yüreklendirmeye çalışır.

Her zulmü, kahrı boğmaya bir parça kan yeter;

Ey Şark uyan, yeter yeter artık, uyan, yeter! ...

Ali Canip Yöntem, şiirin önceki bölümlerinde sıraladığı karamsarlık, bedbinlik ve karanlığın örtüsünü üstüne çekerek yaşama durumunu sona erdirmek için bir çağrıda bulunur. Derin uykudan uyanmasını istediği topluma serzenişi ve seslenişi, yaşanan zulmü ve kahrı ortadan kaldırmaya matuf bir bilincin inşasına temel oluşturur. Çekingen ve sinik tavrın ortadan kalkması için ara yolların, kademeli şekilde bir bilinç aydınlanmasının mümkün olmadığını ve bu idrak gecikmesinin bir anda gerçekleşmesi gerektiğini düşünen şair, her anlamda gerçekleştirilecek bir isyanı teşvik eder. Elbette bu isyan yıkıcı anlamıyla değil, tamamıyla dayatma kültür ve yaşam tarzından kurtularak öze dönmek şeklinde okunmalıdır.

Özellikle on sekizinci yüzyılın başından itibaren toplumun ilmî ve fikrî anlamda geri kalması, Batı'nın bu kavramları teknik ilerleme ile yoğurması ile oluşan uçurumda Batı'nın ezici tahakkümü, Doğu toplumlarını her anlamda sindirmeye dayalı bir güçle kuşatır. Osmanlı'nın yıkılışındaki en büyük nedenlerden biri olan ilmî ve fikrî gerilemeyi tarih bilinciyle okuyan Ali Canip Yöntem, Doğu toplumlarının kalkınmasında ve çağdaş bir bilinçle hareket etmesinde öncelikli adımın geçmişin tahakkümünden ve yıkıcı psikolojisinden kurtulmak olduğunu sezdirir.

Sonuç

Fecr-i Âti'nin önemli isimlerinden olan ve millîleşme hareketi ile toplumsal meselelere eğilen Ali Canip Yöntem, "Şark'ın Ufukları" şiirinde mensubu olduğu Şark toplumuna ve onun algı biçimlerine karşı öz eleştirel bir tavır takınır. Ali Canip Yöntem'in bu şiiri, toplumsal eleştiri ve Doğu'nun insan manzaralarını, fikirsel yönünü ve sosyal ortamını imgelemesi bakımlarından üzerinde durulması gereken önemli bir şiirdir.

Ali Canip Yöntem'in toplumsal yaşamı şiir üzerinden eleştirmek için yazdığı "Şark'ın Ufukları" şiiri bütüncül bir bakış açısıyla irdelendiğinde şairin Doğu toplumlarının zamana yayılan edilgin ruhunu çeşitli açılar-

dan tahlil etme çabasında olduğu görülmektedir. Şair, bir tarafta toplumun algı biçimleri ve eğilimleri üzerinde dururken diğer tarafta rahatsız olduğu hususları sezdirme yoluna gider. Batı'nın küçümseyici bakış açısıyla bilinci şekillendirmek için işe koştuğu suni değerler dizgesi karşısında özüne yabancılaşan bir toplumun panoramasını çizen Ali Canip Yöntem, bu yabancılaşmanın neticelerini ve toplumdaki pratik karşılığını şiir boyunca gösterir. Kullandığı ifadeler ve kelimelerin anlam/ses değeri ile okuyucuyu şiirin karamsar atmosferine çeken şair, bu şekilde şiirin hem anlam hem de duygu yönünü gözetir. Ali Canip Yöntem'in şiirsel ifade biçimiyle bir toplum anatomisini ortaya koyduğu ifade edilebilir. Yöntem, bu anatominin alt nedenlerini ve sonuçlarını farklı boyutlarıyla şiire taşıırken şiirin son dizelerinde nidalarla topyekûn bir seferberlik çağrısında bulunur.

Etik Komite Onayı: Araştırmada etik kurul iznine gerek yoktur.

Mali Destek: Araştırma için herhangi bir mali destek alınmadı.

Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Ethical Committee Approval: Ethical committee approval is not required for this research.

Funding: This research received no external funding.

Conflicts of Interest: The author declares no conflicts of interest in this study.

Kaynakça

- Aktaş, Ş. (2009). *Şiir tahlili teori uygulama*. Akçağ Yayınları.
- Deveci, M. (2008). Ferit Edgü'nün öykülerinde kendiliğe çağrı ve uyanış izleği. *Erdem*, 51, 77-89.
- Fromm, E. (2015). *İtaatsizlik üzerine*. (N. Soysal, Çev.). Say Yayınları.
- Kaplan, M. (2015). *Şiir tahlilleri 1*. Dergâh Yayınları.
- Korkmaz, R. (Ed.). (2011). *Yeni Türk edebiyatı el kitabı*. Grafiker Yayınları.
- Meriç, C. (2017). *Umrandan uygarlığa*. İletişim Yayınları.
- Said, E. (1989). *Oryantalizm/sömürgeciliğin keşif kolu* (S. Ayaz, Çev.). Pınar Yayınları.
- Sazyek, H. (1991). Ali Canib Yöntem'in şiirleri. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 35(1), 263-288.
- Yöntem, A. C. (1918). Şark'ın ufukları. *Geçtiğim Yol*. Ahmediye Matbaacılık Şirketi.

Extended Summary

After the imaginative poetry of Servet-i Fünûn, which focuses on introverted and individual themes, and Fecr-i Âti, which continued this approach, National Literature, which prioritizes national issues, the War of Independence and society, brings social characteristics to the fore. Ali Canip Yöntem (1887-1967), one of the important representatives of these periods, gives importance to social life and national consciousness in his poems as well as his writings supporting national literature on the intellectual level. His attempt to integrate poetry with the people since the National Literature period and his aim to create a national consciousness are clearly understood both in his prose and poetry. Ali Canip Yöntem, who carried this consciousness during the foundation years of the Republic, calls for a revival for the society that has become introverted and has come to the point of losing its identity in his poem "Horizons of the Orient" published in 1918.

Based on the poem "Horizons of the Orient", the study aims to point out Ali Canip Yöntem's perspective on poetry and his approach to society, and to examine the perception of the East of the period between the lines of his poem. In this regard, it is seen that the poet initially depicts the landscape of social life and then invites the society to a rebellion in order to get rid of this pessimistic landscape.

Ali Canip Yöntem comes to the forefront with his studies on the history of literature after the 1920s and carries out his relationship with poetry in this manner. The poet deeply feels the sadness of social backwardness and the separation from values as he reflects on the years he witnessed in the relationship between literature and history. The main issue that Ali Canip Yöntem wants to touch upon throughout Eastern societies through the poem "Horizons of the Orient" is the inertia that Turkish society cannot shake off. The society, which is sinking into darkness day by day and does not attempt any struggle to get out of this situation, is on the verge of extinction in every sense. The poet reproaches the backwardness, introversion and inertia of Eastern societies in almost every sense. "Horizons of the Orient" is the poetic expression of these thoughts.

Ali Canip Yöntem states that first of all, one must do one's part, and then these calls will find their fulfilment only after one puts one's thoughts to work. With a cynical attitude, he believes in and emphasises the necessity of active struggle and asserting one's own will in order to change the ongoing flow of life. He points out that unless this will is put forward, supplication and praying are meaningless.

One of the issues that reinforces the quality of a work of art is that it gives a sense of the social atmosphere in the society in which it emerged. Because every work created by human beings benefits from the characteristics of the time period in which it emerged and represents its period in different respects. The state of rebellion, which is also evident in the poem "Horizons of the Orient", actually finds its counterpart in the society in general. However, Ali Canip Yöntem's approach to this state of rebellion is different. The evolution of the poet's sense of rebellion from the social to the religious dimension is related to his predicament. Ali Canip Yöntem, while drawing the pessimism and sad state of the Oriental image, deals with the situation in various dimensions. The mission that Orientalism attributes

to the East, the point where the East is intellectually positioned and the lifestyle shaped on obedience disturb Ali Canip Yöntem in an intellectual/emotional context. Here, it is necessary to focus on the change in the poet's state of mind based on the flaws in society and his passive state.

Especially from the beginning of the eighteenth century onwards, the society's scientific and intellectual backwardness and the overwhelming domination of the West in the gulf created by the West's blending of these concepts with technical progress surround the Eastern societies with a power based on intimidation in every sense. Ali Canip Yöntem, who reads the scientific and intellectual backwardness, which was one of the biggest reasons for the collapse of the Ottoman Empire, with a historical consciousness, suggests that the primary step for the development of Eastern societies and for them to act with a modern consciousness is to get rid of the domination and destructive psychology of the past.

When Ali Canip Yöntem's poem "Horizons of the Orient", which he wrote to criticise social life through poetry, is analysed from a holistic point of view, it is seen that the poet tries to analyse the passive spirit of Eastern societies spreading over time from various angles. On the one hand, the poet dwells on the perceptions and tendencies of the society, on the other hand, he tries to convey the issues he is uncomfortable with. Ali Canip Yöntem, who draws a panorama of a society alienated from its essence in the face of the artificial set of values that the West has employed to shape consciousness with a condescending perspective, shows the consequences of this alienation and its practical counterpart in society throughout the poem. The poet, who draws the reader into the pessimistic atmosphere of the poem with the expressions he uses and the meaning/sound value of the words, thus observes both the meaning and the emotional aspects of the poem. It can be stated that Ali Canip Yöntem reveals an anatomy of a society with his poetic expression. While carrying the sub-causes and consequences of this anatomy into the poem with different dimensions, Yöntem calls for a total mobilisation in the last lines of the poem.

